TUỔI VÀ QUAN HỆ GIỮA CÁC THẾ HỆ

Lâm thị Ánh Quyên(*)

Thuộc về những vấn đề xã hội, tuổi và những mối quan hệ giữa các thế hệ là một trong những chủ đề bàn luận xưa nhất. Lịch sử loài người đã chứng minh, các mối quan hệ giữa các thế hệ vừa là nguồn của tình đoàn kết cũng như cơ sở của xung đột. Chúng ta hãy liên tưởng đến Hiob và các con trai của Ông, David và Absalom, vua Odipus, vua Lear và các con gái của Ông... Các ví dụ từ văn học cổ điển phương Tây minh họa rất rõ điều này.

Vào những năm cuối thế kỷ 20, tại các nước phát triển cao, hình thành nên cuộc xung đột mới. Tâm điểm của cuộc xung đột này là cuộc thảo luận về nghĩa vụ kinh tế, đạo đức và xã hội của những người ở lứa tuổi trung niên và thanh niên đối với nhóm người cao tuổi không ngừng tăng cao. Tất nhiên cuộc thảo luận này cũng đề cập đến nghĩa vụ của người cao tuổi đối với những thế hệ trẻ tuổi hơn.

Xu hướng dân số ở châu Âu và Bắc Mỹ đã làm cho các quan hệ giữa các nhóm tuổi trở thành một vấn đề không thể bỏ qua: Trước hết, tuổi thọ của con người trong thế kỷ 20 càng ngày càng tăng cao, vì vậy, ở nhiều xã hội công nghiệp, hơn 1/5 công dân ở vào độ tuổi 60 và cao hơn. Hiện tượng này làm tăng chi phí cho phúc lợi xã hội. Đây là điểm xuất phát cho cuộc tranh luận dai dẳng về công bằng giữa các thế hệ ở các nước phát triển.

Tại Việt Nam, Hội thảo "Hành động vì người cao tuổi" do Viện Lão khoa TƯ tổ chức ngày 28/2, nhiều ý kiến cho rằng, trong quan hệ gia đình ở Việt Nam hiện nay vẫn có nhiều thế hệ cùng chung sống nên người cao tuổi đỡ bị "cô đơn" hơn. Đây cũng là nguyên nhân để các nhà lão khoa giải thích vì sao nền kinh tế chưa phát triển, đầu tư vào y tế còn thấp, nhưng tuổi thọ trung bình của người Việt Nam vẫn được nâng cao một cách đáng kể. Dự báo, Người cao tuổi ở Việt Nam sẽ tăng gấp đôi từ 6,19 triệu người năm 1999 lên đến 16,49 triệu người năm 2029 và 10 năm nữa, Việt Nam sẽ chính thức trở thành quốc gia có dân số già, chiếm tỷ lệ trên 10%.

Dưới góc độ Xã hội học về người cao tuổi, bài viết tập trung vào các mối quan hệ giữa các thế hệ- đối tượng của những vấn đề mới nảy sinh.

- Các thế hệ và biến chuyển xã hội.

Trước hết chúng ta cần phải trả lời câu hỏi: "Vấn đề thế hệ" được nhìn nhận như thế nào trong kinh nghiệm của loài

(*) Thạc Sĩ, Khoa Xã hội học, ĐH Mở bán công TP.HCM.

người và nó có mối quan hệ ra sao đối với cơ cấu xã hội? Làm thế nào khi các thành viên trong một nhóm nhất định do sự thay đổi không ngừng trong thành phần của nhóm bởi việc sinh đẻ, lão hóa qua một thời gian dài vẫn đảm bảo được tính liên tục của trật tự xã hội? Làm thế nào để các nhóm này xoá bỏ được những khác biệt, sự không công bằng hoặc xung đột? Khái niệm "Nhóm" ở đây bao hàm những đơn vị gia đình, các cộng đồng hoặc những hệ thống xã hội lớn hơn, các thiết chế xã hội và các nền văn hóa.

Nói một cách ngắn gọn, xã hội sẽ ra sao, khi càng ngày càng có nhiều người có thể sống lâu hơn?

Vấn đề thế hệ bao gồm hai bình diện thuộc về thời gian và hai bình diện thuộc về cơ cấu xã hội.

Trên bình diện thời gian, trước hết phải kể đến thời gian cá nhân, thời gian được phản chiếu như thế nào trong quá trình sống của mỗi con người và nó được khẳng định ra sao qua những sự kiện như sinh đẻ, gia nhập vào thế giới người trưởng thành, độ trưởng thành và chết. Mặt khác phải kể đến thời gian lịch sử mà các nhóm người thông qua một thời gian dài đều gặp phải.

Trên bình diện cơ cấu xã hội, trước hết phải kể đến bình diện vi mô. Đó là những mối quan hệ và những cơ cấu tạo nên thế giới đời sống xã hội của các cá nhân như gia đình, các mối quan hệ nơi làm việc và những cộng đồng xã hội.Thứ hai là bình diện vĩ mô, bao gồm những thiết chế xã hội như kinh tế, chính trị, nhà nước cũng như trật tự đạo đức xã hội.

Mỗi một trong bốn bình diện trên theo những hình thức khác nhau tác động vào những vấn đề thế hệ và được nối kết lại với nhau.

Sự khác biệt thế hệ: Muốn tìm hiểu các mối quan hệ và khác biệt giữa các thế hệ, cần phải tìm hiểu sự tác động qua lại giữa hai bình diện thời gian và cơ cấu xã hội. Để hiểu định hướng hành vi của một nhóm tuổi vào một thời điểm nào đấy khác biệt với một nhóm tuổi khác, ví dụ nhóm thanh niên và nhóm trung niên của những năm 60, hoặc nhóm người cao tuổi của những năm 50 và nhóm người cao tuổi của những năm 90, cần chú ý đến 3 yếu tố: Một nhóm tuổi nhất định, thuộc về niên đại nhất định với những sự kiện của thời gian lịch sử nhất định. Như vậy có thể hiểu những người cao tuổi của năm 2050, những người được sinh ra vào 1980, sẽ khác với những người cao tuổi của năm 1990, những người được sinh ra vào 1920.

Tính liên tục giữa các thế hệ: Có thể áp dụng 4 lối giải thích cơ bản.

Thứ nhất có thể kể đến hiệu quả của quá trình xã hội hóa, thông qua cơ chế, những thành viên trẻ tuổi được truyền lại những khả năng, phương cách hành vi và động cơ, vốn được chấp nhận, cần thiết và mang tính giá trị đối với cuộc sống của một người trưởng thành. Thông qua hình thức gián tiếp cũng như trực tiếp, thông qua tương tác phi hình thức và giáo dục chính thức, độ liên tục giữa các thế hệ đạt được. Yếu tố thứ hai đó là hiệu quả thời đại, những sự kiện lịch sử tác động vào tất cả các nhóm tuổi và tạo ra một phản ứng như nhau. Đó là những sự kiện kinh tế, những xung đột với các nhóm khác, những cách tân kỹ thuật đã khiến thanh niên cũng như người cao tuổi phải cùng nhau giải quyết. Thứ ba là những điều kiện xã hội hóa và hiệu quả của ảnh hưởng vào nhau, trong đó thanh niên gây ảnh hưởng vào người cao tuổi- thường đi với những yếu tố kỹ thuật mới- đưa ra những thay đổi trong kỹ năng và định hướng. Và hiệu quả thứ tư, tạm gọi là "suy nghĩ trước". Ngược lại với chiều cạnh khác biệt xã hội- thành phần của một cá nhân thuộc về một tầng lớp, một giai cấp nhất định bị quyết định bởi hoàn cảnh kinh tế-xã hội, giới tính, chủng tộc - Tuổi có đặc điểm riêng của nó. Con người thường suy nghĩ trước về tuổi của riêng họ, và họ có

thể sẽ tự phát triển một mối cảm thông với một người nào đó khi người đó không có khả năng tự giúp mình.

-Tháp dân số gầy và gia đình co hẹp lại.

Tỷ suất sinh và tử dẫn đến những thay đổi trong cơ cấu tuổi của các xã hội công nghiệp. Trên bình diện vi mô- gia đình cũng như bình diện vĩ mô- cơ cấu xã hội, khuynh hướng này mở ra một tầm quan trọng đối với tương tác giữa các nhóm tuổi. Trong một trăm năm qua, tuổi thọ của con người gần như tăng lên gấp đôi, trong khi đó tỷ suất tử đồng thời giảm xuống một nửa. Ví dụ tại Mỹ, năm 1980, mối tương quan giữa người cao tuổi với người trong độ tuổi lao động là 13-100, năm 2000 là 26-100 và năm 2030 là 32-100. Từ 1985 đến 2050, nhóm người trên 65 tuổi sẽ tăng lên gấp bốn lần so với phần còn lại của dân số (1).

Với những thay đổi đặc trưng của tỷ suất sinh và tử như trên đã dẫn đến sự hình thành một thế hệ những người cao tuổi càng ngày càng nhiều. Nhóm người này rất cần sự giúp đỡ trong cuộc sống hàng ngày. Đồng thời, thế hệ những người trung niên và thanh niên càng ngày càng ít dần đi. Vì vậy việc chăm sóc người cao tuổi trở thành một sự kiện bình thường trong cuộc sống của những người trung niên.

Trên bình diện gia đình, những thay đổi nhân khẩu như vậy đưa đến những biến chuyển trong cơ cấu thân tộc và quan hệ giữa các thế hệ. Người ta lo sợ về gia đình co hẹp lại - đi cùng với nó là tỷ lệ ly dị ngày càng tăng. Ngay ở châu Á, vốn có truyền thống lấy gia đình bền vững làm nền tảng, cũng đang bùng phát tình trạng ly dị. Tuy nhiên cần nhìn nhận rằng, cuối thế kỷ 20, có một sự không đồng nhất và đa dạng của các loại hình gia đình. Độ lớn của gia đình thu nhỏ lại, nhưng gia đình ngày nay với sự hiện diện của nhiều thế hệ. Ở Mỹ, các nhà xã hội học gọi đây là gia đình "bean-pole", nghĩa là cơ cấu gia đình giống như thân một quả đậu- dài và hẹp. Tại Đức chẳng hạn, gia đình với 4 hoặc 5 thế hệ không nhiều như ở Mỹ. (2)

Khuynh hướng hình thành gia đình 4 hoặc 5 thế hệ trong thế kỷ 21 đã đưa đến phỏng đoán, sự phức hợp của các quan hệ huyết thống có những ảnh hưởng vào nhận thức và đảm nhận vai trò của các thành viên trong gia đình. Thông qua những mối quan hệ giữa các thế hệ, các thành viên biết được sợi dây liên kết họ với cội nguồn, sự nối dõi giữa các thế hệ, vị trí lần lượt của cha mẹ đối với ông bà, ông bà với con, với cháu..., nhờ đó biết được vị trí của bản thân họ.

Khoảng cách nhỏ giữa các thế hệ xoá nhòa đi ranh giới của tuổi. Một cuộc nghiên cứu về các mối quan hệ giữa các bà mẹ và con gái. Mẹ và con gái đối xử với nhau như chị em. Phần lớn các "bà ngoại/ nội trẻ" từ chối đảm nhận vai trò người bà - người mẹ đối với cháu của mình. Và như vậy, việc chăm sóc cháu do bà cố đảm nhận (3).

Ngoài ra còn phải đề cập đến hiện tượng phụ nữ sinh con muộn. Trong khi thanh niên với việc sinh con sớm dẫn đến sự hình thành nhiều thế hệ với rất ít sự khác biệt về tuổi tác, sinh con muộn đưa ra tác động ngược lại. Nếu phụ nữ sinh con đầu tiên vào độ tuổi giữa 30 hoặc cuối 30, cơ cấu gia đình sẽ có khoảng trống về tuổi. Điều này có thể ảnh hưởng đến quan hệ liên thế hệ. Bởi vì họ đảm nhận vai trò làm cha mẹ và vai trò ông bà tương đối muộn trong cuộc đời của họ. Khoảng cách về tuổi quá lớn giữa các thế hệ có thể dẫn đến căng thẳng, vì những phụ nữ này đồng thời phải đối diện với những vấn đề giáo dục trẻ và đồng thời phải đảm nhận chức năng chăm sóc cha mẹ ngày càng cao tuổi của họ. Và tất nhiên, nếu đứa trẻ đầu tiên được ra đời càng muộn, thì càng ít có khả năng sẽ có những đứa trẻ tiếp theo được ra đời.

Một mô hình tiếp theo, càng ngày càng rõ nét vaò cuối thế kỷ 20, sự tự nguyện không con. Mô hình này đem lại cơ cấu thế hệ ngắn nhất và mỏng nhất, có lẽ không phù hợp với xã hội Việt Nam. Đối với những người không con và ngày càng cao tuổi, cơ hội để xây dựng những mối kết liên thế hệ và khả năng nhận được sự chăm sóc tương đối hạn chế.

Một khuynh hướng thứ năm làm cho cuộc sống trong những gia đình liên thế hệ đa dạng, đó là kỷ lục tỷ lệ ly dị của thanh niên và người tuổi trung niên. Nếu con của các cha mẹ cao tuổi ly dị, điều đó có những ảnh hưởng lớn vào cuộc sống gia đình liên thế hệ. Cha mẹ có những đứa con ly dị sẽ không có những cơ hội như các ông bà khác, quan tâm chăm sóc đến cháu của họ. Họ ở vào thế bị động vì bị giới hạn trong những mối quan hệ với các con dâu hoặc rể trước kia. Nếu ly dị sẽ đưa đến kết hôn lại, các ông bà lại phải xây dựng một gia đình liên thế hệ mới.

- Đoàn kết và xung đột giữa các thế hệ trong gia đình.

Từ những năm 60, tại phương Tây, khi nghiên cứu về các mối quan hệ giữa các thế hệ, báo chí và truyền hình đã có những ý kiến bày tỏ sự lo ngại về sự giải thể các loại hình gia đình truyền thống, và gia đình hiện đại khó có khả năng đảm nhận các vấn đề chăm sóc những người già vốn cần sự giúp đỡ. Đồng thời gợi ra hình thức các trại chăm sóc người cao tuổi, những người không thể tự biết được mình cần có sự giúp đỡ, những người ngồi trên xe lăn và chờ đợi những cuộc viếng thăm của các thành viên gia đình nhưng lại không bao giờ xảy ra.

Những ý kiến như vậy bị xem là quá khuôn sáo và không có cơ sở chắc chắn. Vì vẫn có những nghiên cứu đã chứng minh rằng, gia đình vẫn là một đơn vị chức năng, là chỗ dựa cho người cao tuổi và vẫn tồn tại những giao tiếp thường xuyên và giúp đỡ giữa các thế hệ.

Chúng ta ghi nhận những tích cực cũng như tiêu cực vào tương tác giữa các thế hệ. Ví dụ cuộc nghiên cứu của Trường đại học tổng hợp Southern California. (4)

Một mặt cần chỉ ra sự đoàn kết rất mạnh mẽ giữa các thế hệ. Các thế hệ trong gia đình ngày nay có nhiều thời gian sống với nhau hơn. Các Ông Bà (và cố) được nhìn nhận là những hình mẫu vai trò làm nhiệm vụ nối kết giữa quá khứ và tương lai và đem lại bản sắc cho các thành viên trẻ trong gia đình. Bởi vì nói chuyện với Ông Bà, đó là tìm ra sự giống nhau và khác biệt, xác định được các vấn đề và các điểm mốc của các thời kỳ khác nhau. Nếu các cháu cũng như các con tự nguyện đến với Ông Bà, chính là để biết hay là ôn lại lịch sử của họ.

Nếu trong một gia đình có những người cao tuổi chung sống, thì họ sẽ làm tăng cường độ hòa hợp của gia đình, đẩy mạnh những lễ nghi truyền thống.

Mặt khác, tuổi thọ ngày càng tăng cũng mang lại những yếu tố tiêu cực vào tình đoàn kết gia đình. Khoảng 10% người được hỏi cho rằng quan hệ liên thế hệ khó khăn và không làm họ thỏa mãn. Có nghĩa là có xung đột giữa các thế hệ- những người sống với nhau trong nhiều năm hoặc nhiều thập kỷ. Một phụ nữ bày tỏ "Mẹ tôi luôn tìm cách can thiệp vào cuộc sống của tôi và kiểm tra những gì tôi làm. Bà muốn kiểm soát các con tôi, bằng cách bà nói với tôi rằng tôi được phép làm và không được phép làm những gì với các con tôi. Mẹ tôi đặt ra quá nhiều câu hỏi đối với các con tôi giống như bà đã làm đối với tôi và các con tôi đã chống lại bà". Và người phụ nữ này bao nhiêu tuổi- 67 và mẹ bà- 93 tuổi.

Trên đây là những chính yếu khi nghiên cứu vấn đề tuổi và quan hệ giữa các thế hệ. Cùng với xu thế thế giới, tại Việt Nam, tuổi thọ con người ngày càng

cao có thể là một trong những yếu tố sâu sắc làm thay đổi mối quan hệ giữa các thế hệ. Để chứng minh được điều này, cần có những cuộc nghiên cứu sâu.

TÀI LIỆU THAM KHẢO:

(1) Hans- Joachim von Kondratowitz. Alter und Alltag. Edition Suhrkamp 1988.

(2) Vern L. Bengston & Yvonne Schuetze. Altern und Generationenbeziehungen: Aussichten fuer das kommende Jahrhundert.

(3) Schachtner, C. Neue Wohn- und Lebensformen im Alter. Zeitschriften fuer Gerontologie. 1990.

(4) G. Endruweit và G. Trommsdorff. Từ điển Xã hội học. Nhà xuất bản thế giới. 2002.

TÓM TẮT:

Quan hệ giữa các thế hệ vốn là một chủ đề đã được bàn luận xưa nay. Bài viết dưới góc độ Xã hội học về người cao tuổi chủ yếu đề cập đến cách tiếp cận khi phân tích mối quan hệ giữa tuổi và quan hệ liên thế hệ, bởi tuổi thọ con người ngày càng cao không chỉ là một chỉ báo của chất lượng sống, mà còn liên quan đến phúc lợi xã hội, và trực tiếp đó là cuộc sống của các thành viên trong gia đình. Các thành viên trong gia đình sẽ ứng xử ra sao khi sợi dây liên kết các thế hệ càng ngày càng dài ra?

SUMMARY

The relations between generations are always a subject that has been discussed for long. The writing is in a sociological viewpoint of the elderly, mainly dealing with the approaches when it analyses the relationship between ages and between intergenerations, because the higher and higher longevity is not only a signal of the living quality but also is involved in social welfare, and directly that is life itself of family members. How will they maintain relations with one another when the link between generations becomes longer and longer?